

УДК 75.046.3:27–312,9(477.52/.6) «20-21»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/87-3-18>

Максим ТЕРЕХОВ,
orcid.org/0000-0001-7811-1294

доктор філософії,
старший викладач кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва
Харківської державної академії дизайну та мистецтв
(Харків, Україна) maxim.olegovich1991@gmail.com

ДОСВІД ЗБЕРЕЖЕННЯ МОНУМЕНТАЛЬНОГО ЖИВОПИСУ ЛЬВІВСЬКОЇ СЕЦЕСІЇ КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ

У науковій публікації представлено результати комплексного дослідження та подальшої реставрації монументального живопису в стилі сецесії. Дослідження присвячене вивченню одного з рідкісних прикладів збереження декоративного мистецтва початку ХХ століття в контексті зміни функціонального призначення історичних об'єктів. Особливу увагу приділено аналізу процесу трансформації архітектурного простору – від житлового будинку приватного типу до громадської установи, а саме міської бібліотеки. Об'єкт дослідження вирізняється багатством декоративних розписів та поліхромного оформлення, що характерні для сецесійної стилістики: органічні мотиви, орнаментальні композиції, витончене поєднання кольорів. Проте у радянський період будівля зазнала значних змін як у функціональному, так і в естетичному аспекті. В процесі переробки інтер'єру були нанесені численні побілкові та олійні нашарування, які практично повністю приховали авторське художнє рішення та оригінальну концепцію оформлення приміщення. У межах реставраційного проекту проведено ретельний аналіз стратиграфії стінопису, здійснено розчищення поверхонь із застосуванням методів механічного та хімічного очищення, що дозволило виявити первісний живопис. Під час дослідження використано сучасні технології: макро- та мікрофотографування, ультрафіолетову зйомку, спектральний аналіз складу пігментів, що надало змогу встановити оригінальну палітру та авторську техніку нанесення фарбових шарів. Отримані результати не лише дозволили повернути пам'ятці її історичну цінність, але й підкреслили важливість збереження декоративного мистецтва Львівської сецесії як унікального явища в історії української культури. Окремо розглядається соціокультурний аспект: значення трансформації житлового простору в публічний у контексті розвитку міського середовища та збереження та повернення пам'ятці автентичного вигляду.

Ключові слова: Львівська сецесія, монументальний живопис, дослідження, консервація, різночасові нашарування, культурна спадщина.

Maksym TEREKHOV,
orcid.org/0000-0001-7811-1294

Doctor of Philosophy,
Lecturer at the Department of Restoration and Examination of Works of Art
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) maxim.olegovich1991@gmail.com

EXPERIENCE OF PRESERVING MONUMENTAL PAINTING OF LVIV SECESSION AT THE END OF THE NINETEENTH CENTURY.

The scientific publication presents the results of a comprehensive study and further restoration of monumental painting in the style of secession. The study is devoted to the study of one of the rare examples of preserving the decorative art of the early twentieth century in the context of changing the functional purpose of historical objects. Particular attention is paid to the analysis of the process of transformation of architectural space – from a private home house to a public institution, namely the city library. The object of the study is distinguished by the richness of decorative paintings and polychrome design, which are characteristic of secession styling: organic motifs, ornamental compositions, a sophisticated combination of colors. However, in the Soviet period, the building has undergone significant changes in both functional and aesthetic aspect. In the process of interior processing, numerous whitewash and oil layers were applied, which almost completely hid the author's artistic solution and the original concept of design. Within the restoration project, a thorough analysis of the stratigraphy of the murals was carried out, the surfaces were cleared with the use of mechanical and chemical treatment methods, which allowed to identify primal painting. The research used modern technologies: macro- and microphotography, ultraviolet shooting, spectral analysis of the composition of pigments, which made it possible to install the original palette and author's technique of applying the paint layers. The results not only allowed to restore the monument its historical value, but also emphasized the importance of preserving the decorative art of Lviv secession as a unique phenomenon in the history of Ukrainian culture. The socio-cultural aspect is considered separately: the importance of the transformation of living space into public in the context of urban development and the preservation and return of the memory of the authentic appearance.

Key words: Lviv secession, monumental painting, research, conservation, various layers, cultural heritage.

Постановка проблеми. Збереження об'єктів монументального мистецтва початку XX століття, зокрема декоративного розпису в стилі сецесії, є надзвичайно актуальною проблемою в контексті охорони культурної спадщини України. Багато історичних будівель зазнали суттєвих змін у період радянської перебудови, що призвело до спотворення або повного приховування автентичних художніх рішень. Декоративні елементи інтер'єрів були вкриті шарами побілки, олійної фарби та інших матеріалів, що суттєво ускладнює їх ідентифікацію та реставрацію.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах, коли функціональне призначення архітектурних об'єктів змінюється, що часто супроводжується неконтрольованими втручаннями в їхню художню структуру. Вивчення таких випадків є важливим для розробки методології комплексної реставрації: від виявлення автентичних шарів до збереження їх у сучасному архітектурному середовищі. У цьому контексті особливу цінність має дослідження об'єкта, який із житлового приміщення трансформувався у громадський простір – міську бібліотеку. Саме на цьому прикладі чітко простежуються наслідки змін, які призвели до втрати значної частини оригінального живописного оформлення, а також демонструється важливість науково обґрунтованого підходу до реставрації й популяризації мистецької спадщини.

Таким чином, проблема полягає у збереженні автентичних декоративних систем початку XX століття, які опинилися під загрозою руйнування внаслідок нашарувань, несанкціонованих ремонтів і зміни функцій будівлі, а також у розробці методів їхнього відновлення з урахуванням сучасних вимог охорони культурної спадщини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема збереження та реставрації монументального живопису, зокрема в стилі сецесії, активно обговорюється в українській та європейській науковій спільноті. У дослідженнях таких авторів, як: Г. Логвин, М. Терехов, І. Мельник, В. Петрова та М. Федоренко, В. Карпів приділяється значна увага питанням ідентифікації автентичних художніх шарів у процесі реставрації історичних інтер'єрів, а також розробці сучасних методик очищення поверхонь без пошкодження авторської основи (Логвин. 1968: С. 463).

Наукові праці В. Тимофієнко («Історія українського мистецтва») та О. Ісаєвої («Монументальне мистецтво України: традиції та інновації») акцентують увагу на важливості комплексного підходу до збереження пам'яток початку XX століття, з урахуванням як мистецьких, так і історико-культурних чинників (Пелєвін. 2016: С. 156–161). Особливо наголошується на проблемі

втрати автентичності через радянські реконструкції та перепланування. Значний внесок у вивчення специфіки сецесійного мистецтва зробили дослідження Т. Павлової, яка аналізує особливості декоративного оформлення у містах Галичини, та І. Сидора, що вивчав питання колористики та символіки монументального розпису цієї доби (Пелєвін. 2016: С. 92–100).

Окрему увагу у сучасних публікаціях приділено застосуванню новітніх технологій у процесі дослідження: спектрального аналізу, інфрачервоної та ультрафіолетової зйомки, що дозволяють неінвазивно визначити стан підповерхневих шарів живопису. У роботах С. Чернявського та О. Паламарчака розглядаються приклади успішної реставрації сецесійних об'єктів у Києві та Львові. У наукових працях дослідників, зокрема І. Бакалової, О. Купчинської, М. Біляшівського, акцентується увага на унікальності сецесійних розписів як складової європейського модерністського мистецтва кінця XIX – початку XX століття та на важливості їхнього комплексного вивчення.

У дослідженнях, присвячених реставрації інтер'єрів періоду сецесії, підкреслюється складність технологій виконання розписів, використання специфічних матеріалів (наприклад, природних пігментів, змішаних з органічними сполучниками) та необхідність делікатного підходу до розкриття первісних шарів без пошкодження авторського задуму. Зокрема, у працях українських та європейських реставраторів висвітлюються методи стратиграфічного аналізу, спектроскопічного дослідження фарб і прийоми мікрохімічного очищення поверхонь. Питання зміни функціонального призначення архітектурних об'єктів, особливо перетворення житлових будівель у публічні простори (музеї, бібліотеки, освітні установи), детально розглядається у працях Н. Кондель-Пермінової та Л. Беляєвої. Вони звертають увагу на те, що подібні трансформації часто супроводжуються втратою або спотворенням автентичного художнього оформлення через прагматичні перебудови радянського періоду.

Незважаючи на помітний прогрес у вивченні сецесійної архітектури і декоративного мистецтва, досі залишається недостатньо систематизованою інформація щодо методології реставрації саме інтер'єрних розписів у колишніх житлових спорудах. Це зумовлює актуальність подальших практичних і теоретичних досліджень, спрямованих на збереження унікальних пам'яток національної та світової культурної спадщини. Огляд літератури та існуючі напрацювання, питання збереження монументального живопису в умовах зміни функціонального призначення будівель залишається недостатньо дослідженим. Саме тому дана публі-

кація спрямована на заповнення цієї прогалини шляхом аналізу конкретного кейсу трансформації житлового приміщення у публічний простір із урахуванням реставраційних викликів та рішень.

Мета статті – дослідити стан збереження монументального живопису стилю сецесії в історичній будівлі, простежити процес її функціональної трансформації та обґрунтувати принципи реставрації декоративного оформлення для збереження мистецької спадщини.

Виклад основного матеріалу. Будинок по вул. Шота Шуставелі 8 міста Львів є зразковою пам'яткою архітектури стилю сецесії, а також живописним оздобленням датованим початку ХХ сторіччя. Проектувався і зводився будинок у 1905–1906 роках, як житловий комплекс за проектом відомого у Львові українського архітектора Владислава Садловського. Однак впродовж ХХ сторіччя приміщення використовували для різних установ. Одна з цих установ частину будинку, а саме приміщення правого крила першого поверху з середини ХХ століття використовували як міську бібліотеку. Бібліотека розташована у архітектурній зоні пам'ятки місцевого значення у ближньому центрі міста. За період радянського побуту, приміщення будинку зазнали перемалювань та часткових перебудов різного характеру що привело до втрати автентичності інтер'єру.

З метою визначення наявності історичних монументальних цінностей, їх подальше збереження та відновлення первинного вигляду приміщення міської бібліотеки, а саме монументальних декорацій та столярних конструкцій, команда Karp Restorer за фінансової підтримки Львівської обласної адміністрації та меценатів на початку провела ряд відповідних досліджень і з подальшими консерваційно-реставраційними роботами. Я був керівником реставраційних робіт на цьому об'єкті під кураторством реставратора монументального живопису III категорії зі Львова Василя Карпіва.

Перш за все проведено візуальні обстеження та техніко-технологічні дослідження стін та стель інтер'єру. Проведено дослідження стану живопису за допомоги цифрового мікроскопа та ультрафіолетових ламп. Також задіяні руйнуючі методи дослідження зондажі (Долуда. 2007: С. 33–36), (Логвин. 2001: С. 17–23). Візуальний аналіз відіграв важливу роль у визначенні стану збереженні в якому пам'ятка дійшла до нашого часу. Пошукові зондажі дали можливість визначити наявність та стан збереження первісних монументальних орнаментів, їх індивідуальне художнє виконання (Терехов та ін. 2023: С. 61–68). Для підготовки відповідної реставраційної документації зроблена попередня картосхема зруйно-

ваних зон на різних площин інтер'єру. Проведена фотофіксація усіх виконаних робіт (рис. 1–2).

Рис. 1. Руйнуючі методи дослідження

Рис. 2. Руйнуючі методи дослідження

За результатами відповідних досліджень встановлено, що авторський монументальний живопис який розташований на стелі та стіни бібліотеки замальовані різночасовими поновленнями вапняною і олійною фарбами, а також гіпсовою шпаклівкою, яких налічувало в різних кімнатах від 3 до 6 шарів. Первісний живопис виконано клеєвою темперою (Терехов та ін. 2023: С. 81–86). В цілому поновлення виконані переважно у радянський час у світлих одноколірних тонах, в деяких кімнатах зустрічається червоний колір первного часу живописного оздоблення приміщення (рис. 3).

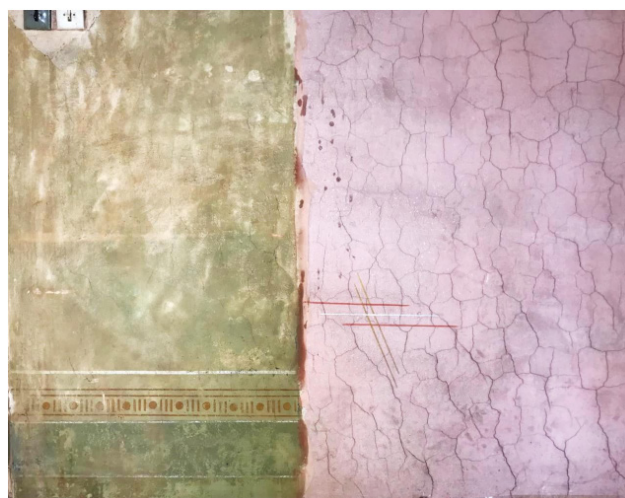

Рис. 3. Процес розчистки живопису від пізніх нашарувань

Стелі та стіни мають подібний характер пошкоджень та стан збереження. Стан основи розписів на стелі та стінах в помешканні не задовільний, у деяких місцях аварійний. Причини руйнацій це постійні замокання з верхніх поверхів в результаті чого виникли грибок та пліснява, які досить вагомо руйнували живописні декори інтер'єру (рис. 4).

Виявлено також хімічні та механічні причини пошкоджень, а також ті, що виникли з природного старіння приміщення та пізніших ремонтних втручань (рис. 5). Багаторічне замокання стелі та стін призвело до накопичення мінеральних солей в різних ділянках інтер'єру і як наслідок – руйнування структури основи та фарбового шару, утворення висолів, які видно поверх всіх ремонтних поновлень.

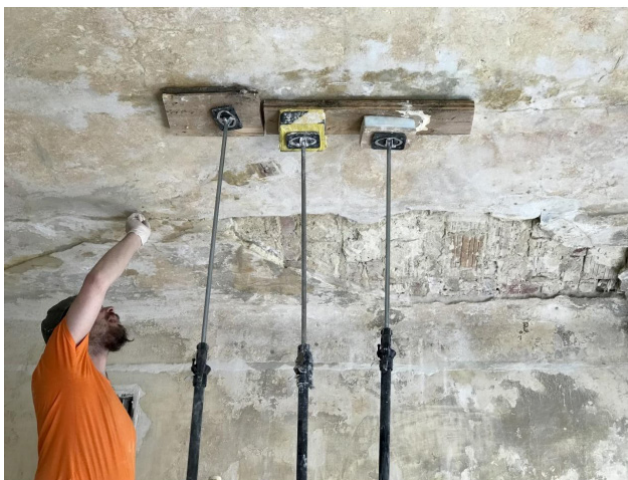

Рис. 4. Аварійні зони

Рис. 5. Замокання стелі у процесі побуту

Стеля та стіни будівлі виконані цегляною кладкою на вапняно-піщаному розчині, поверх якої нанесена основа для живопису вапняно-піщаний тиньк, сірого кольору. Виявлено на стінах приміщення гіпсові штробы для електро-комунікацій радянського періоду. Встановлено численні відшарування основи тиньку від цегли, кракелюр

різного характеру, дрібні механічні пошкодження, а також втрати які наповнені гіпсом. В одній з центральних кімнат бібліотеки розташовані гіпсові елементи ліпнини рослинних мотивів. Після ряду проведених досліджень визначено задовільний стан гіпсових декорів які розташовані під різночасовими фарбовими нашаруваннями.

А результатом дослідження столярних виробів а саме дверей та вікон приміщення виявлено 4 різночасові шари олійної фарби. А також не авторське утеплення дверей у вигляді імітації шкіри коричневого кольору під якою знаходились радянські газети. Частина оригінальної фурнітури є збереженою: замки для фіксації дверей, накладки з ручками та завіси. Усі металеві елементи виконані з бронзи жовтого кольору. Стан збереження металевої фурнітури – задовільний.

За результатами досліджень під багатшаровими поновленнями у кожній з кімнат заховані первинні сецесійні розписи стель та стін приміщення, живописні декорації які формували даний інтер'єр у історичному, стилістичному та декоративному задумі автора (Білецький, 1981: С. 159). За результатами руйнуючих методів дослідження а саме зондажів можна визначити, що кожна кімната є індивідуально представлена у живописних декораціях та колористичній гамі, яка виглядає цілісно та перегукуються між собою, що вказує на загальний детально продуманий проект ще на етапі будівництва та декорування помешкань. Усі поліхромні композиції інтер'єру виконані за допомогою трафаретів та гармонійно поєднані разом з іншими елементами приміщення такими як, пьєци та елементи з дерева.

Початком проведення реставраційних заходів було укріплення та фіксація аварійних зон. Укріплення відбувалось за допомоги клеючої речовини «Ледан» у вигляді порошку білого кольору (рис. 6). Матеріал розчинявся в дистильованій воді до відповідної густоти та за допомоги медичного шприца ін'єкціями вводився матеріал у структуру основи стіни. При необхідності відшарована основа фіксувалась відповідними будівельними стяжками.

Рис. 6. Укріплення основи

Наступним етапом видалення пізніх нашарувань з інтер'єру будівлі. За результатами проведених досліджень різночасові нашарування складаються з вапна та підменту, які досить легко видалялись водою та механічно нейлоновими щітками і скальпелем. Авторський живопис виконано у техніці темпери тому витримує відповідний різновид розчисток. На деяких зонах присутні пізні нашарування олійної фарби. Ці нашарування розчинялись компресом гідроксиду натрію (суміш соди та вапна) та механічно знімалися скальпелем.

У сучасному плані приміщення кімната 1 та 4 відносяться як окремі кімнати. У процесі реставраційний робіт після видалення пізніх побілкових нашарувань виявлено первинні розписи. В ході дослідження авторського стінопису встановлено, що кімната 1 та 4 спочатку проектувалась як одна прохідна кімната, цьому висновку є підтвердження, а саме стінопис у вигляді орнаменту на стелі який проходить через стіну між цими просторами. В процесі реставрації демонтовано стіну пізньої перебудови та повернуто авторський задум архітектора.

Поповнення втрат основи проводилось автентичним матеріалом, суміші піску та вапна «тиньку». Відсолоння проводились за допомоги білих паперових рушників та цигарковим папіром. Папір фіксувався за допомоги 1 відсотка клеєвої речовини Тилоза. У деяких кімнатах процедура відсолоння могла повторюватись від 5 до 15 разів. На реставраційні вставки основи наносився своєрідний ґрунт-побілка (рідкра суміш вапна). Реставраційні поповнення живопису виконано частково ідентичним матеріалом клеєвою темперою, в цілому зібрані основні маси композиції (рис. 7). Після проведений реставраційних робіт приміщення набуло більш автентичного вигляду. Зараз цей об'єкт використовується як арт-простір Мистецька бібліотека.

Рис. 7. Поповнення втрат живопису

Висновки. Проведена значна робота по відновленню культурно-історичної пам'ятки Львова. Відновлено та законсервовано вцілілі фрагменти живописних трафаретних декорів. З міської радянської бібліотеки зі своїми однотипними побілковими нашаруваннями об'єкт перетворився у публічний арт-простір з частково відновленими розписами «мистецьку бібліотеку» (рис. 8–10). У цьому бібліотечному просторі, що на вул. Шота Руставелі, 8, працюватиме коворкінг для креативних спільнот, команд та відвідувачів, експозиційна зала для виставок різного характеру, кабінет мистецтв та книжкова майстерня.

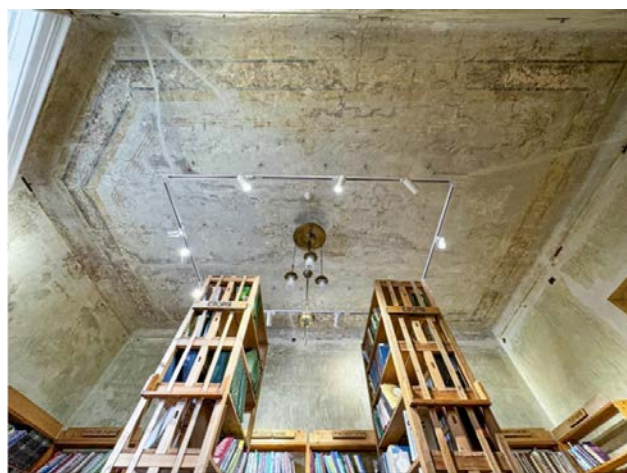

Рис. 8. Вигляд зони інтер'єру після реставрації

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку інноваційних методів реставрації сецесійного живопису, поглиблене вивчення технологій виготовлення матеріалів початку XX століття, створення реєстрів виявлених об'єктів із декоративними розписами, а також інтеграцію результатів реставрації у практику музейної та освітньої діяльності.

Рис. 9–10. Вигляд зони інтер'єру після реставрації

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецький П.О. Українське мистецтво другої половини XVII–XVIII століть. Київ: Мистецтво, 1981. 159 с., іл.
2. Вплив навколишнього середовища на збереження об'єктів при експонуванні. – URL: <http://art-con.ru/node/4470> (дата звернення 24.05.2015)
3. Долуда, А.О. Судово-мистецтвознавча експертиза. *Наукова конференція професорсько-викладацького складу ХДАДМ за підсумками роботи у 2006 – 2007 навчального року* (Харків, 16–19 травня 2007р.). Харків, 2007р. С. 33–36.
4. Логвин Г.Н Етика реставратора і науковця. *Пам'ятки України. Історія та культура*: Науковий часопис. Київ, 2001. 4. С. 17–23.
5. Логвин Г.Н По Україні: Стародавні мистецькі пам'ятки. Київ Мистецтво, 1968. 463 с.
6. Пелевін Є. Внесок академіка В. Тимофієнка у становлення вітчизняної історії архітектури і містобудування (1987–2003 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2016. Вип. 1. Ч. 3. С. 156–161.
7. Пелевін Є. Професійне становлення В. І. Тимофієнка (1941–2007) – фундатора вітчизняної історії архітектури і містобудування. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія і філософія науки і техніки*. 2016. Т. 24. Вип. 24. С. 92–100.
8. Терехов М.О., Долуда А. О. Метод розшарування як можливість проведення атрибуції різночасового живопису. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2021. Вип. №37 (3). С. 61–68.
9. Терехов М. Карпів В. Досвід збереження різночасового монументального малярства. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. Вип. №58 (1). С. 81–86.

REFERENCES

1. Biletskyi, P. O. (1981). *Ukrainske mystetstvo druhoi polovyny XVII–XVIII stolittia* [Ukrainian Art of the Second Half of the XVII–XVIII century]. Kyiv: Mystetstvo. 159 p., ill. [In Ukrainian].
2. Vplyv navkolyshnoho seredovyshcha na zberezhenia ob'ektiv pry eksponuvanni [The impact of the environment on the conservation of objects when exposed]. Retrieved May 24, 2015, from <http://art-con.ru/node/4470>. [In Ukrainian].
3. Doluda, A. O. (2007). Sudovo-mystetstvoznavcha ekspertyza [Forensic examination]. In *Naukova konferentsiia profesorsko-vykladatskoho skladu KhDADM za pidsumkamy roboty u 2006–2007 navchalnomu rotsi* (Kharkiv, May 16–19, 2007) (pp. 33–36). Kharkiv. [In Ukrainian].
4. Lohvyn, H. N. (2001). Etyka restavratora i naukovtsia [Ethics of the restorator and scientist]. *Pamiatky Ukrainy. Istorii ta kultura: Naukovyi chasopys*, 4, 17–23. [In Ukrainian].
5. Lohvyn, H. N. (1968). Po Ukraini: Starodavni mystetski pamiatky [In Ukraine: Ancient Art Monuments]. Kyiv: Mystetstvo. 463 p. [In Ukrainian].
6. Pieleven, Ye. (2016). Vnesok akademika V. Tymofienka u stanovlennia vitchyznianoï istorii arkhitektury i mistobuduvannia (1987–2003 rr.) [Academician V. Tymofienko's contribution to the formation of national history of architecture and urban planning (1987–2003)]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii, Vyp. 1, Ch. 3*, 156–161. [In Ukrainian].
7. Pieleven, Ye. (2016). Profesiine stanovlennia V. I. Tymofienka (1941–2007) – fundatora vitchyznianoï istorii arkhitektury i mistobuduvannia [Professional development of V. I. Tymofienko (1941–2007) – founder of the national history of architecture and urban planning]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Istorii i filosofii nauky i tekhniki*, Vol. 24, Vyp. 24, 92–100. [In Ukrainian].
8. Terekhov M.O., Doluda A. O. Metod rozsharuvannia yak mozhlyvist provedennia atrybutsii riznochasvoho zhyvopysu. [Browning method as an opportunity to attribute a variety of painting]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 2021. Vyp. №37 (3). pp. 61–68. [In Ukrainian].
9. Terekhov, M., Karpiv, V. (2023). Dosvid zberezhenia riznochasovoho monumentalnoho maliarstva [Experience of preserving multi-time monumental painting]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, Vyp. 58(1), 81–86. [In Ukrainian].